

מצבם החברתי-כלכלי של צעירים בישראל

הדס פוקס*

תקציר

פרק זה בוחן את ההתפתחויות במאפיינים הכלכליים והחברתיים של צעירים בגילי 18–34 בישראל מאז 1995, תוך חלוקה לפי קבוצות גיל ומאפיינים אישיים. בתחומי ההשכלה והתעסוקה נמצא כי שיעור הסטודנטים ובעלי ההשכלה האקדמית בקרב הצעירים גדל מאוד מאז שנות התשעים, בד בבד עם פתיחתן של מכללות רבות. גיל תחילת הלימודים נדחה, ומרבית הסטודנטים מרוכזים בגילי 23–26. עוד נמצא כי שיעורי התעסוקה של השכבה הצעירה ביותר ירדו, וחלה עלייה חדה בשיעור המועסקים במשרות חלקיות זמניות בגילים אלו. לעומת זאת, שיעור תעסוקת הסטודנטים היהודים עלה, והם מועסקים בעיקר בעבודות פקידות, מכירות ושירותים. עלייה בשכיחות משרות השירותים, שהשכר בהן נמוך יחסית, חלה גם בקרב גילאי 31–34 שאינם אקדמאים. בקרב אקדמאים באותו הגיל חלה ירידה בשכר ביחס לאקדמאים מבוגרים יותר, אף שהם מועסקים במקצועות דומים ובהיקף דומה. בתחום הדיור נמצאה עלייה בשיעור הצעירים הגרים עם הוריהם, במיוחד מאז תחילת עליית מחירי הדיור. כמו כן, שיעור הבעלות על דירה בקרב צעירים ירד, גם כשנלקחת בחשבון דחיית גיל הנישואים. הירידה חלה הן בגלל העדפות חברתיות, בעיקר בקרב גילאי 25–30, והן בעקבות עליית מחירי הדיור, בעיקר בגילי 31–34.

* הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל. ברצוני להודות לחיים בליך, גלעד ברנד, פרופ' אבי וייס, פרופ' איל קמחי, פרופ' דב צירניחובסקי וקיריל שרברמן על הסיוע ועל הערותיהם המועילות.

מבוא

בשנים האחרונות אנשים צעירים ניצבים בחוד החנית של מחאות אזרחיות בישראל ובעולם. אחת הדוגמאות הבולטות בישראל היא המחאה החברתית שהחלה בקיץ 2011. את המחאה יזמו והובילו צעירים, כולל נציגי אגודות הסטודנטים, שמחו על מצבם הכלכלי. הם טענו, בין השאר, כי לצעירים בימינו קשה יותר מבעבר לכלכל את עצמם, לשלב בין עבודה ללימודים גבוהים ולמצוא מקום מגורים במחיר הוגן. פרק זה מבקש לבחון את מצבם הכלכלי והחברתי של גילאי 18–34 בישראל בתחומי ההשכלה, התעסוקה והדיור בשנים האחרונות, ולעקוב אחר המגמות שחלו במצבם מאז 1995.

מצבם של הצעירים יכול להיות מושפע משני גורמים עיקריים. הראשון מביניהם, המוזכר תדיר במחאות ובכלי התקשורת השונים (למשל פרנקל ושומפלבי, 2015), הוא הגורם החיצוני, כלומר: ייתכן שהסיבה לקושי של צעירים בישראל למצוא עבודה ההולמת את כישוריהם ומניבה שכר הולם נעוצה בשינויים בכלכלה הישראלית והעולמית. לפי אותו טיעון, אפשר שעליית מחירי הדיור מקשה על הצעירים לעזוב את בית הוריהם ולעבור לדירה שכורה או לרכוש בית.

הגורם האפשרי השני הוא גורם פנימי, כלומר אופיים של הצעירים בני ימינו. לא אחת נשמעות טענות כלפי דור ה-Y (ילידי שנות השמונים ותחילת התשעים), שגדל אל תוך הטכנולוגיה והגלובליות, כי הוא מפונק יותר מהדורות שקדמו לו. כך לדוגמה מואשמים צעירי דור ה-Y כי הם אינם מסוגלים לעבוד וכי "רוח הפינוק, חוסר החריצות, והמיקוד העצמי שורה בדור הזה והיא משפיעה על הקוד המוסרי שלהם, ובכלל זה על הקוד המוסרי שלהם בתחום העבודה" (אלמוג ואלמוג, 2015). המחקר בוחן האם תחושות אלו מעוגנות במציאות, ונותן תמונה רוחבית על מצבם הכלכלי והחברתי של הצעירים בישראל, תוך הבחנה בין קבוצות גיל בעלות מאפיינים שונים.

מחקרים עכשוויים הבוחנים את מצב הצעירים (בני 18–29) במדינות ה-OECD, כדוגמת המחקר על צעירים באיחוד האירופי של Eurofund (Sandor and Ludwinek, 2014) ועל הצעירים בארצות הברית של PEW (Taylor and Keeter, 2010), מצאו כי חלה עלייה בשיעור הצעירים שגרים עם הוריהם ובשיעור המובטלים, וירידה בשיעור הצעירים המועסקים במשרה מלאה. אחד ההסברים לכך הוא שצעירים מושפעים יותר ממשברים כלכליים, לכן מצב הצעירים באירופה וארצות הברית הורע בעקבות המשבר הכלכלי העולמי שהחל ב-2008.

בשל השירות הצבאי והלאומי שרבים מהישראלים בגילי 18–21 משתתפים בו, התעסוקה בקרבם נמוכה מאוד יחסית והם יוצאים מבית ההורים בגיל מבוגר יותר. לפיכך, קשה להשוות בינם ובין צעירים ב-OECD בתחומים אלו. עם זאת, ישראל הושפעה פחות מהמשבר, ולכן ככל הנראה גם הפגיעה בצעירים הייתה פחותה. המחקר מורכב מכמה חלקים. ראשית נסקר מצבם של הצעירים בהשכלה ובתעסוקה, מגיל 18 – סוף הלימודים בתיכון – דרך שנות הלימודים האקדמיים ועד לשלבים הראשונים בשוק העבודה. לאחר מכן עוסק המחקר בשינויים בהסדרי המגורים של צעירים.

נתונים

הפרק מחלק את הצעירים לארבע קבוצות בעלות מאפיינים שונים:

גילאי 18–22: מרבית האוכלוסייה היהודית משרתת בצבא או בשירות לאומי; מרבית הצעירים הערבים הפונים להשכלה אקדמית מתחילים בלימודיהם.

גילאי 23–26: מרבית האוכלוסייה היהודית סיימה את השירות הצבאי או הלאומי; שיעור הסטודנטים באוכלוסייה היהודית מגיע לשיאו.

גילאי 27–30: שיעור הסטודנטים עדיין גבוה יחסית, אולם נמוך במחצית מקבוצת הגיל הצעירה יותר; לעומת 1995 חל גידול בשיעור הסטודנטים היהודים, וכמחציתם לומדים לתארים מתקדמים.

גילאי 31–34: מרבית הסטודנטים סיימו את לימודיהם, והם נמצאים בתחילת דרכם בשוק העבודה.

הפרק מתבסס על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה – סקרי כוח אדם בשנים 1995–2011, סקרי הכנסות בשנים 1997–2011, סקרי הוצאות בשנים 2014–2003, ומפקד האוכלוסין משנת 2008.

הגדרות:¹

בעלי תואר אקדמי: בעלי 15 שנות לימוד ומעלה שמוסד הלימודים האחרון שלהם הוא אקדמי. הגדרה זו חוזה ברמת דיוק גבוהה את שיעור בעלי התואר הראשון בפועל עבור פרטים מעל לגיל 30, אולם אינה מדויקת דיה עבור פרטים מתחת לגיל זה (מפני שרבים מהם עדיין סטודנטים גם לאחר 15 שנות לימוד). לפיכך, החישובים עבור בעלי תואר ראשון על סמך שנות לימוד נעשו עבור גילאי 31 ומעלה.

¹ כאשר מדובר בהגדרות הקשורות לסטודנטים הובאו בחשבון גילאי 18–34 בלבד.

סטודנטים: סטודנטים הוגדרו כלומדים שמוסד הלימודים האחרון שלהם הוא מוסד לימודים אקדמי, כולל לימודים לתארים מתקדמים.

מספר שנות לימוד באקדמיה: מספר שנות הלימוד הכולל פחות 12, עבור לומדים שמוסד הלימודים האחרון שלהם הוא אקדמי.

מתגוררים עם ההורים: ילד של ראש משק הבית ובן/בת זוגו של הילד שגרים בבית ההורים.

יהודים: יהודים ובני דתות אחרות שאינם ערבים.

1. השכלה

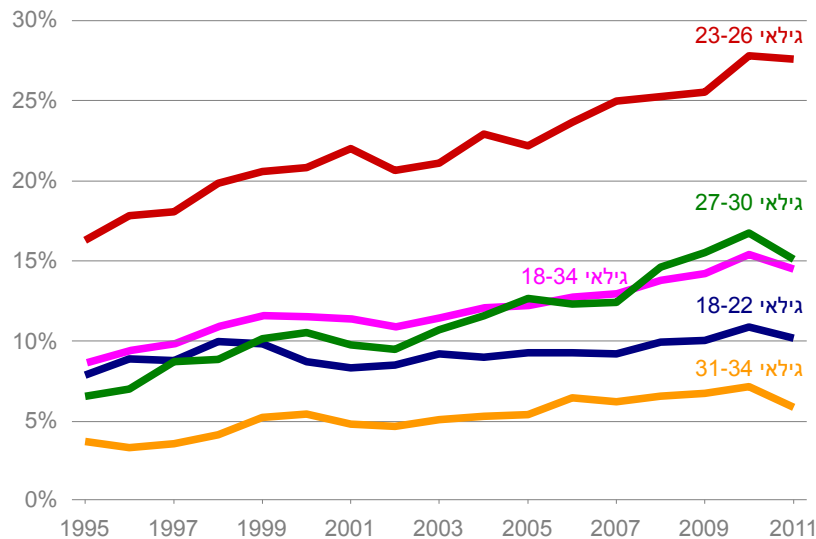
בשני העשורים האחרונים חלה עלייה בשיעור הצעירים הממשיכים להשכלה גבוהה לאחר סיום לימודי תיכון, וכך חל גידול משמעותי בשיעור הסטודנטים ובעלי תואר אקדמי מתוך האוכלוסייה הצעירה.

בהשוואה לשנים עברו גדל שיעור הסטודנטים בכל קבוצות הגיל – במיוחד עבור גילאי 23–30, שבהם שיעור הסטודנטים כמעט הכפיל את עצמו בין 1995 ל-2011. עם זאת, היקף השינוי לא היה אחיד בכל הקבוצות. בקבוצת הגיל שרוב הסטודנטים משתייכים אליה, 23–26, שיעור הסטודנטים כמעט הוכפל: 28 אחוז מהצעירים בקבוצה זו למדו במוסדות להשכלה גבוהה ב-2011, לעומת 16 אחוז בשנת 1995 (תרשים 1).²

קבוצת הגיל ששיעור הסטודנטים בה היה השני בגובהו (אחרי 23–26) ב-1995 הייתה 18–22 (כ-8 אחוזים מכלל הקבוצה), אך עם השנים הגידול בשיעור הסטודנטים בגילי 27–30 היה גבוה יותר, וב-2011 הוא הגיע ל-15 אחוז – גבוה בהרבה משתי הקבוצות הנותרות (כ-10 אחוזים בגילי 18–22, וכ-6 אחוזים בגילי 31–34). חלק מהגידול בשיעור הסטודנטים בגילי 27–30 נבע מהעלייה בלומדים לתארים מתקדמים, אך לאורך השנים חל גידול גם בשיעור הלומדים לתואר ראשון בגילים אלו, וב-2011 עמד שיעורם על יותר ממחצית מהסטודנטים בקבוצת הגיל. עד גילי 31–34 מרבית הסטודנטים מסיימים את לימודיהם.

² סך הלומדים בקבוצת גיל זו גדול אף יותר ומגיע ל-35 אחוז, אם מביאים בחשבון גם סטודנטים במוסדות לימוד שאינם אקדמיים.

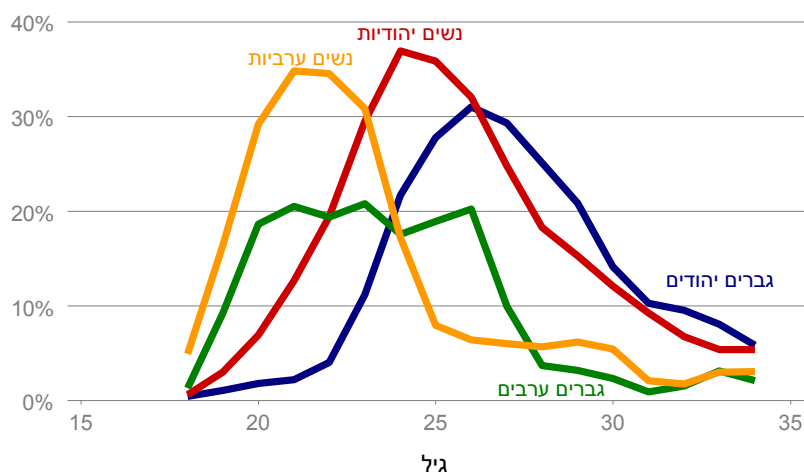
תרשים 1
שיעור סטודנטים לתואר אקדמי, 2011–1995
 מתוך כלל קבוצת הגיל

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

תרשים 2 מציג את שיעורי הסטודנטים לפי גיל בשנת 2011 בחלוקה לפי מגדר ולאום. ככלל, נשים משכילות יותר מגברים, ואחוז הסטודנטיות גבוה יותר מאחוז הסטודנטים. התופעה בולטת אפילו יותר בקרב האוכלוסייה הערבית. כמו כן, נשים מתחילות ללמוד כשנה מוקדם יותר מגברים. יהודים ככלל, וגברים יהודים בפרט, מתחילים ללמוד מאוחר יותר מערבים בגלל השירות הצבאי והלאומי: מרבית הערבים הממשיכים ללימודים אקדמיים עושים זאת בגילי 20–22, ויהודים – בגילי 23–26.

תרשים 2
שיעור סטודנטים לתואר אקדמי
 לפי גיל*, מגדר ולאום, 2011

* ממוצע נע דו-גילי.

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

בהשוואה לאורך זמן נמצאה דחייה של כשנה בתחילת הלימודים האקדמיים עבור כל המגזרים. הגיל הממוצע של סטודנטים יהודים בשנה א'³ עלה מ-23 בשנת 1995 ל-24.5 בשנת 2011 בקרב גברים, ואצל נשים הוא עלה מ-22 ל-23 באותן שנים. בקרב סטודנטים ערבים עמד הגיל הממוצע ב-2011 על 20.5 אצל גברים ו-20 אצל נשים, דחייה של שנה לעומת 1995 בכל אחד מהמינים. ייתכן כי דחייה זו מוסברת בכך שיותר ויותר צעירים מתכוננים במשך זמן ארוך מבעבר לקראת הבחינה הפסיכומטרית, אך ייתכן גם שמדובר בשינוי נורמות חברתיות, וצעירים דוחים את גיל תחילת הלימודים או העבודה כדי לנסוע לטיולים ארוכים בחו"ל, למשל.⁴

³ זיהוי סטודנטים בשנה הראשונה באוניברסיטה נעשה על פי חישוב שנות לימוד באקדמיה, כפי שפורט בסעיף הנתונים.

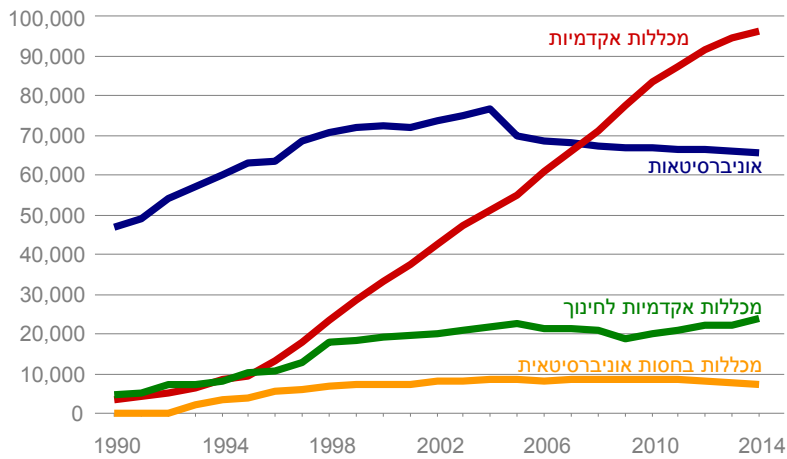
⁴ יש לציין כי מספר התלמידים במכינות קדם-אקדמיות נותר יחסית קבוע מאז שנת 2000 (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2013), כך שזו אינה הסיבה לדחיית הלימודים. לגידול שחל במספר הפונים ללימודים במכינות קדם-צבאיות יש השפעה מועטה על הדחייה – אך גם לאחר הגידול מדובר על כאחוז מכלל קבוצת הגיל (וורגן, 2008).

מרבית הגידול בשיעור הסטודנטים ובעלי התואר האקדמי נבע מצמיחה במספרם של סטודנטים ובעלי תואר ראשון ממכללות אקדמיות (תרשים 3). בשנת 1990 פעלו בישראל 6 מכללות אקדמיות. לאורך השנים נפתחו עוד מכללות רבות, ובשנת 2014 פעלו 36 מכללות אקדמיות שבהן למדו 96,000 סטודנטים. לעומת זאת, מספרם של הסטודנטים הלומדים באוניברסיטאות נמצא במגמת ירידה משנת 2005, ומאז 2008 הוא נמוך יותר ממספר הסטודנטים במכללות האקדמיות. מכללות רבות נפתחו בפריפריה, והנגישו לתושביה את ההשכלה הגבוהה. מוסדות אלו השפיעו במיוחד על שיעור הסטודנטים באוכלוסייה הערבית, בין היתר בגלל קרבה גיאוגרפית של מכללות באחריות אוניברסיטאית⁵ ומכללות להכשרת עובדי הוראה למקומות מגוריהם. עקב כך שיעור האקדמאים בקבוצה זו גדל מאוד (שביב ואחרים, 2015). בשנת הלימודים תשע"ד (2013–2014) עמד שיעור הערבים במכללות האוניברסיטאיות ובמכללות להכשרת עובדי הוראה על 35.2 ו-24.6 אחוז מהסטודנטים במוסדות אלו, בהתאמה, לעומת 13.4 אחוז בקמפוסים הראשיים של האוניברסיטאות (שביב ואחרים, 2015).

במקביל לשינוי בהתפלגות מוסדות הלימוד, חל שינוי גם במקצועות שבחרו הצעירים ללמוד. שיעור הלומדים במדעי הרוח (כולל חינוך) ירד, ובמקביל חלה עלייה בשיעור הלומדים מנהל עסקים ומדעי הניהול, הנדסה ואדריכלות (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2013).

⁵ מכללות הנמצאות בחסות אקדמית של אוניברסיטה, כדוגמת המכללה האקדמית גליל מערבי, שבשנת 1994 נפתחה בה חטיבה אקדמית בחסות אוניברסיטת בר-אילן.

תרשים 3
מספר הסטודנטים*, 1990–2014
 לפי סוג מוסד לימודים

* לא כולל סטודנטים באוניברסיטה הפתוחה.

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

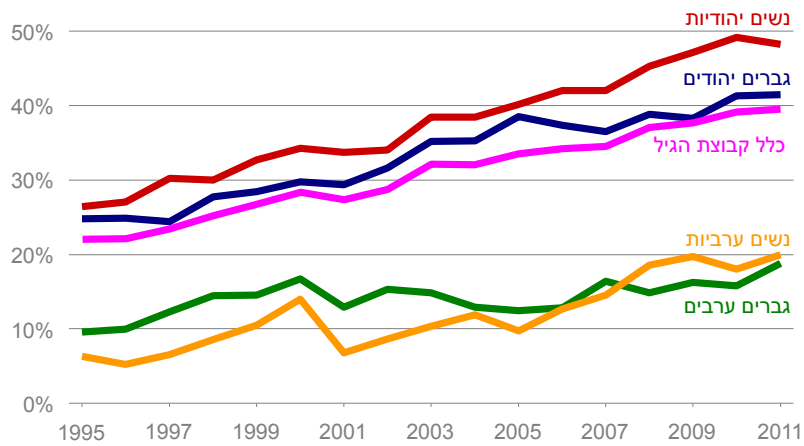
עם הגידול במספר הסטודנטים עלה גם שיעורם של בעלי תואר ראשון ומעלה. בקרב גילאי 31–34 עלה שיעור זה כמעט פי שניים: מ-22 אחוז בשנת 1995 ל-40 אחוז בשנת 2011 (תרשים 4).

השיפור ברמת ההשכלה היה גדול יותר עבור נשים מאשר עבור גברים. בקרב יהודיות עלה שיעור בעלות ההשכלה האקדמית מכ-26 אחוז ל-49 אחוז ב-2011, לעומת עלייה מ-25 ל-42 אחוז בקרב גברים יהודים באותה תקופה. כמו כן, מאז 2005 הגידול בשיעור האקדמאים בקרב גברים יהודים מתון יותר מאשר בקרב נשים. בקרב ערבים שיעור בעלי התואר האקדמי היה גבוה יותר בקרב הגברים ב-1995 (כ-10 אחוזים לעומת כ-8 אחוזים בקרב הנשים), אך הגידול בהשכלת הנשים הערביות היה משמעותי יותר, ובשנת 2011 הן היו משכילות יותר מהגברים: 18 אחוז מהגברים ו-21 אחוז מהנשים בקבוצת הגיל 31–34 היו בעלי תואר אקדמי. הגידול בשיעור האקדמאיות הערביות ניכר בכל קבוצות הגיל, ואף בולט יותר

בקבוצות הגיל הצעירות. כך, שיעור האקדמאיות בגילי 30–23 הגיע ל-27 אחוז בשנת 2011.⁶

בניגוד לגידול בשיעור מקבלי תואר אקדמי, בשיעור הכולל של מקבלי תעודה על-תיכונית אחרת כמעט לא חל שינוי, והוא עמד על 13 אחוז בשנת 2011. בחלוקה לפי מגזרים וגילים, רק בקרב גברים ערבים בני 34–31 חלה עלייה (מ-9.5 אחוזים בשנת 2000⁷ ל-12.6 אחוז בשנת 2011), ואילו בשאר הקבוצות חלה ירידה קטנה. ניתן לשער כי חלק מהירידה בשיעור מקבלי התעודה העל-תיכונית אירעה בעקבות שינוי בסיווג התכניות ללימודי תעודה לאקדמיות. כך, לדוגמה, מקצוע הסיעוד עבר אקדמיזציה, ומשנת 2007 עד 2014 לא הכשירו אחיות במסלול להכשרת אחיות מעשיות (ניראל ואחרים, 2010).

תרשים 4
שיעור בעלי תואר אקדמי בקרב גילאי 31–34
לפי מגדר ולאום, 1995–2011

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

⁶ חישוב נתון זה נעשה בצורה ישירה מנתוני הסקר, ולא בעזרת ההגדרה לתואר אקדמי ששימשה לאורך יתר המחקר, כפי שפורט בסעיף הנתונים.

⁷ השנה הראשונה שעבורה פורסמו נתוני השכלה על-תיכונית.

יש לציין כי שיעור הזכאים לתעודת בגרות שעומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות גדל בשיעור נמוך יותר מהגידול בשיעור בעלי תואר אקדמי. שיעור הזכאים לתעודה כזו מתוך מסיימי כיתות י"ב עלה ב-7 נקודות אחוז בלבד בין שנת 1996 לשנת 2011, מ-40 ל-47 אחוז⁸ (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2013). פירוש הדבר הוא שהנגשת ההשכלה הגבוהה תרמה לגידול במיצוי הלומדים לתואר אקדמי מקרב הקבוצה הזכאית להמשיך ללימודים אלו. עם הגידול במיצוי, ניכרת בשנים האחרונות האטה בגידול באחוז הפונים להשכלה גבוהה.

2. תעסוקה ושכר

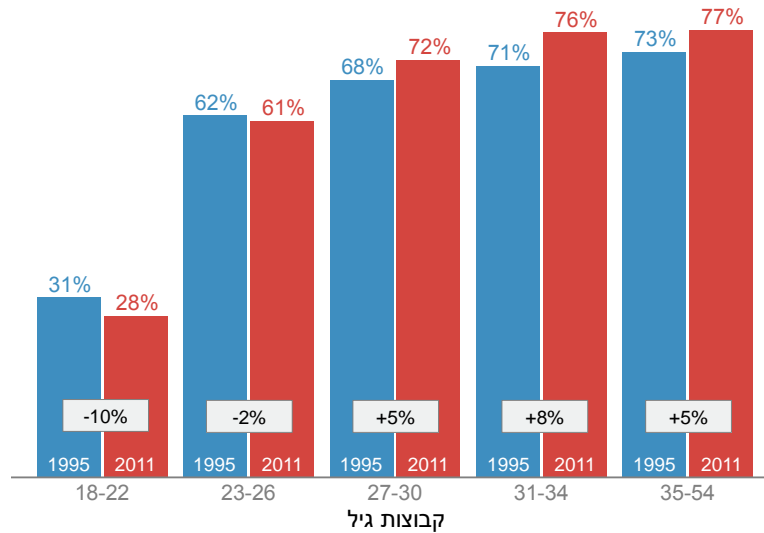
השירות הצבאי והלאומי, שמשפיע כאמור על גילי הסטודנטים בישראל, נותן את אותותיו גם בהשתלבותם של צעירים בישראל בשוק העבודה. בגילי 18–22, שבהם רוב הצעירים היהודים מסיימים את לימודיהם בתיכון ומתגייסים לשירות, שיעור התעסוקה נמוך.⁹ עם העלייה בגיל שיעורי התעסוקה עולים, ומגיעים למקסימום בסביבות גיל 40.

במגמה ארוכת טווח ניכרת בתעסוקת הצעירים בישראל התפתחות מעורבת. בקרב צעירים עד גיל 26 ירדו שיעורי התעסוקה ביחס לשנת 1995 (תרשים 5). הירידה הגדולה ביותר חלה אצל הקבוצה הצעירה ביותר (גילאי 18–22), ובקבוצה זו חלה גם ירידה חדה בממוצע שעות העבודה. חלק מהירידה נובעת מהגידול בשיעור הסטודנטים בקבוצה, שכפי שיוצג בהמשך עובדים פחות מצעירים שאינם לומדים. עבור צעירים בני 27 ומעלה שיעור התעסוקה עלה, ובקרב גילאי 34–31 חלה העלייה הגדולה ביותר ביחס לשאר קבוצות הגיל. שיעור התעסוקה הכולל בישראל באותה תקופה היה במגמת עלייה.

⁸ אחוז הזכאים הכללי לתעודת בגרות מתוך מסיימי י"ב גבוה יותר, ועמד על 58 אחוז בשנת 2011. כ-25 אחוז ממסיימי כיתה י"ב ללא תעודת בגרות משלימים לתעודה בתוך שמונה שנים, כך שהקבוצה הזכאית להמשיך ללימודים אקדמיים גבוהה יותר.

⁹ שיעור התעסוקה לכל אורך הפרק מתייחס לכוח העבודה האזרחי.

תרשים 5
שיעור התעסוקה לפי קבוצת גיל, 1995 ו-2011

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

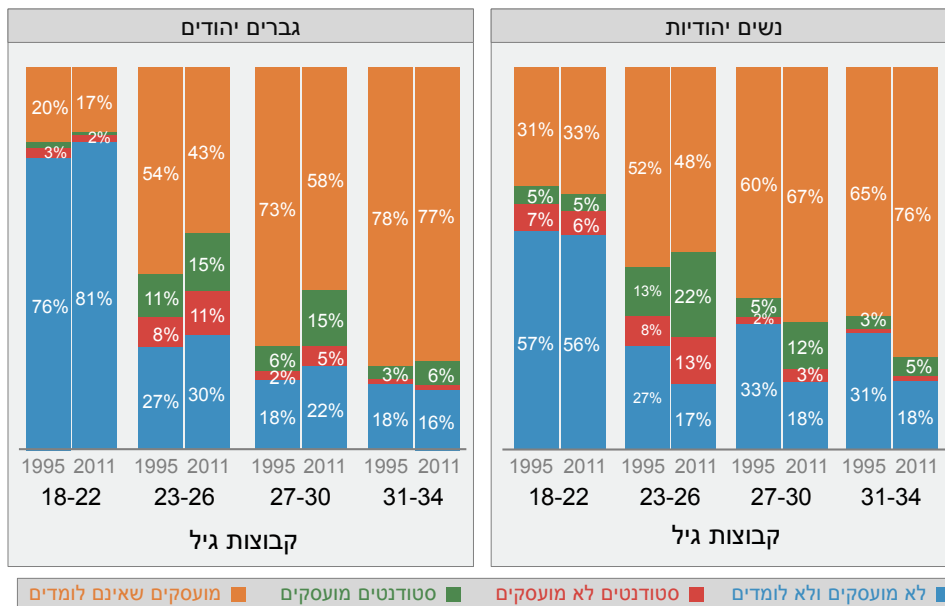
השילוב בין עבודה ללימודים גבוהים נפוץ למדי בקרב צעירים, וכאמור יש לו השפעה על שיעורי התעסוקה בקבוצות הגיל השונות. תרשימים 6 א' וב' מציגים את סטטוס הלימודים והתעסוקה עבור יהודים (6א') וערבים (6ב'), בחלוקה לפי גיל ומגדר, בשנים 1995 ו-2011. באופן כללי ניתן להבחין בגידול בשיעור הסטודנטים, כפי שנאמר בסעיף הקודם. מעניין לראות כי עבודה במקביל ללימודים גבוהים נפוצה בעיקר בקרב סטודנטים יהודים. סטודנטים ערבים, המתחילים בלימודים גבוהים בגילים נמוכים יותר, מועסקים בשיעורים נמוכים מאוד, והדבר נכון במיוחד לסטודנטיות ערביות בנות 18-22.

במגזר היהודי לא היו שינויים משמעותיים בשיעורי התעסוקה והלימודים בגילאי 18-22 בין 1995 ל-2011, למעט עלייה קלה במספר הגברים שאינם עובדים ואינם לומדים. כאמור, הסיבה לתעסוקה הנמוכה היא שרוב בני הקבוצה נמצאים בשירות צבאי או לאומי. לעומת זאת, בקרב ערבים בגילים אלו חלו כמה התפתחויות בתקופה הנבדקת. בקרב נשים ערביות בנות 18-22 ירד שיעור המועסקות (העמודות הכתומות והירוקות בתרשים) ב-9 נקודות אחוז, ואילו

השיעור המשולב של מועסקות ולומדות (העמודות הכתומות, הירוקות והאדומות בתרשים) עלה ב-9 נקודות אחוז. בקרב גברים ערבים חלה ירידה של 13 אחוז בשיעור המועסקים – מ-58 ל-45 אחוז – אך הירידה בשיעור המשולב של מועסקים ולומדים הייתה קטנה במחצית (7 אחוזים).

שיעור הגברים הערבים בקבוצת גיל זו שאינם מועסקים ואינם לומדים עלה במשך השנים, והוא גבוה גם ביחס לגילאים מבוגרים יותר (42 אחוז בשנת 2011 לעומת 24 אחוז בגילאי 26–23, למשל), אף שרובם המוחלט אינם משרתים בשירות צבאי או לאומי. אקשטיין ודהן (2011) העלו כמה השערות לתופעה זו, וביניהן הורות מוקדמת והבדלים בהזדמנויות. עם זאת, גיל הנישואים והולדת הילדים דווקא נדחה, ובגילים מאוחרים יותר שיעורים אלו דווקא יורדים. ייתכן כי התופעה מקורה בעבודה בלתי מדווחת בהיקפים גבוהים יחסית, או בקשיים שחווים ערבים צעירים בקליטה בשוק העבודה.

תרשים א'6
הרכב תעסוקה והשכלה במגזר היהודי, 1995 ו-2011
 לפי גיל ומגדר

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

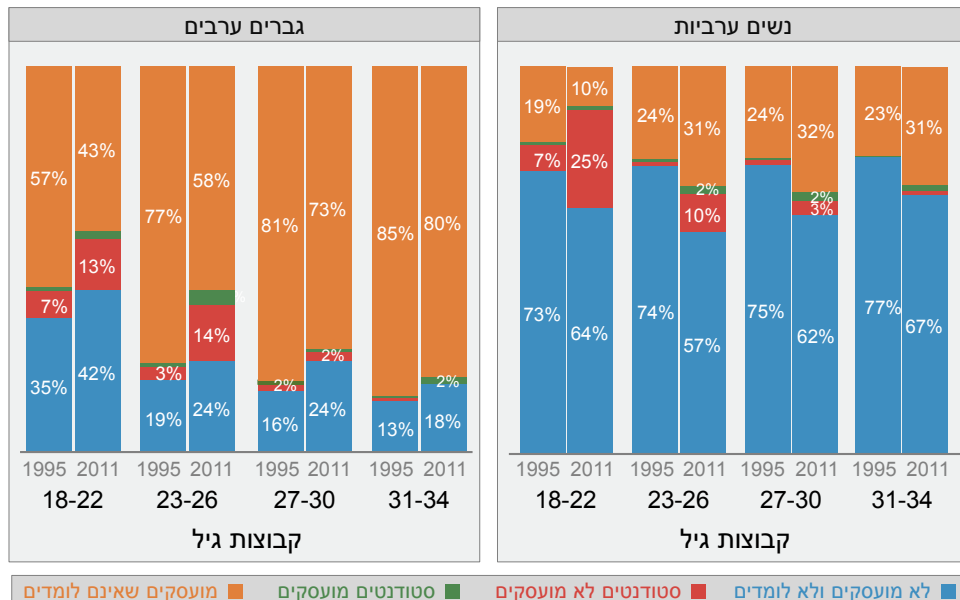
בקבוצת הגיל הבאה, 26–23, השיעור המשולב של מועסקות ולומדות מגיע לשיאו אצל יהודיות וערביות כאחד. בקרב יהודיות חל גידול בשיעור המועסקות (מ-65 אחוז ב-1995 ל-70 אחוז ב-2011), ועלייה כפולה מכך בשיעור המועסקות או לומדות (מ-73 אחוז ל-83 אחוז). בקרב ערביות השיעור המשולב של המועסקות או לומדות גדל ב-17 אחוז.

לעומת זאת, עבור גברים באותה קבוצת הגיל, יהודים וערבים כאחד, ירד שיעור המועסקים הכולל (הן סטודנטים והן צעירים שאינם לומדים). ניתן להסביר חלק מהירידה בתעסוקה בגידול בשיעור הסטודנטים שאינם עובדים, במיוחד בקרב ערבים. אלא שהירידה בתעסוקה גדולה מהשינוי בשיעור הסטודנטים בקבוצת גיל זו וגם בגילים המבוגרים יותר – כלומר, השינוי באחוז הלומדים אינו מהווה הסבר מספק לירידה בתעסוקה. שיעור הגברים המועסקים נמוך יותר עד תחילת גילי השלושים, ונראה אפוא שאצל גברים, ובמיוחד אצל גברים יהודים, יש דחייה בכניסה לשוק העבודה במקביל לדחייה בגיל התחלת הלימודים.

נשים יהודיות לא רק נכנסות מוקדם יותר מגברים לשוק העבודה, הן גם שומרות על שיעורי תעסוקה גבוהים יותר מהגברים עד גיל 30. שיעור הנשים היהודיות המועסקות (כולל סטודנטיות עובדות) גבוה ב-13 נקודות אחוז משיעור הגברים היהודים המועסקים בגילי 26–23, וב-6 נקודות אחוז בגילי 30–27.

בגלל הפטור משירות צבאי ושיעור הסטודנטים הנמוך יותר, שיעורי התעסוקה של גברים ערבים עד גיל 30 גבוהים יותר מאשר אצל יהודים. עם זאת, בקרב גברים ערבים ירד שיעור התעסוקה עם השנים עבור כל הגילים. הירידה הייתה חדה יותר בגילים הצעירים, והיא מצטמצמת עם הגיל.

תרשים 6
הרכב תעסוקה והשכלה במגזר הערבי, 1995 ו-2011
 לפי גיל ומגדר

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

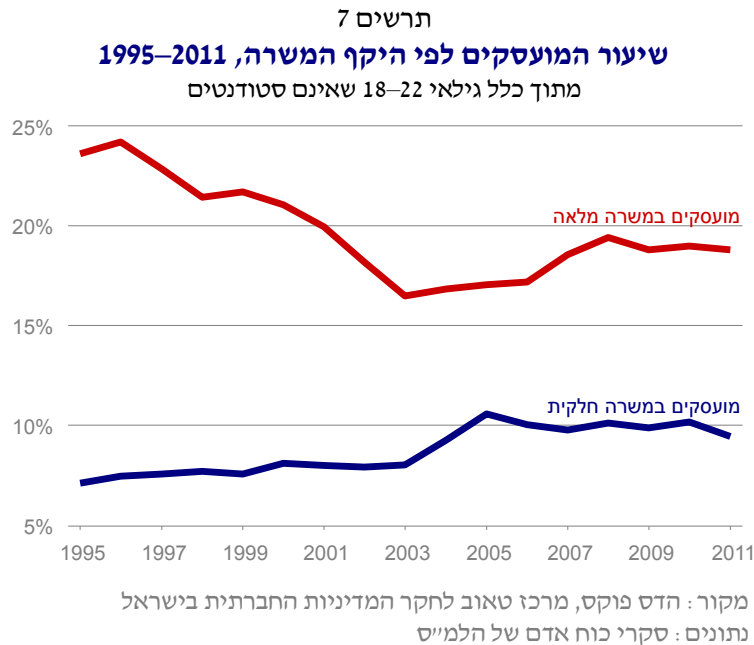
כעת ינותחו בפירוט מאפייניהן של קבוצות צעירים שונות. הכוונה אינה לנתח כל קבוצה אפשרית, אלא לתאר את המתרחש בקבוצות מרכזיות.

גילאי 18-22 שאינם סטודנטים

כפי שהודגם בתרשים 5, בשכבה הצעירה ביותר, גילי 18-22, שיעור התעסוקה נמוך ואף ירד במשך השנים. תרשים 7 מתמקד בגילאים אלו שאינם סטודנטים, ומציג את שיעור המועסקים בחלוקה למשרה מלאה וחלקית מתוך כלל קבוצת הגיל.¹⁰ שיעור המועסקים במשרה מלאה בקבוצה זו היה במגמת ירידה משנת 1997 עד 2003, ומאז עלה – אך לא חזר לרמתו בתחילת התקופה. מנגד, שיעור המועסקים

¹⁰ משרה חלקית הוגדרה כפחות מ-35 שעות עבודה שבועיות, לפי הגדרת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

במשרה חלקית בגילים אלו עלה בסך הכל בשנים אלו, וכך עלה מאוד שיעור המועסקים חלקית מתוך כלל המועסקים בקבוצה (מ-23 אחוז ב-1995 ל-33 אחוז ב-2011).

העלייה בשיעור המועסקים במשרה חלקית ייחודית לשכבת הגיל הצעירה, ובמיוחד לצעירים חסרי השכלה אקדמית שאינם סטודנטים,¹¹ והיא התרחשה אצל יהודים וערבים כאחד. בעוד מרבית הירידה בתעסוקה חלה בקרב ערבים (בקרב נשים יהודיות שיעור התעסוקה אף עלה), הגידול בשיעור המועסקים חלקית היה רב יותר דווקא בקרב האוכלוסייה היהודית, שבה שיעור הסטודנטים והדחייה במועד תחילת הלימודים גבוהים יותר.

¹¹ גם בקרב גילאי 26–23 חלה עלייה בשיעור המועסקים חלקית, אך מקורה בשיעור הסטודנטים הגבוה בקבוצת גיל זו.

בני קבוצת גיל זו עדיין לא הספיקו לרכוש השכלה על-תיכונית, ו-88 אחוז מהם מועסקים במשרות המאופיינות במיומנות נמוכה.¹² מבין המועסקים במשרות אלו חלה עלייה בשיעור המועסקים במשלחי יד של מכירות ושירותים, וירידה בשיעור המועסקים כעובדים מקצועיים – הירידה הגדולה ביותר מבין כל קבוצות הגיל. לוח 1 מציג את משלחי היד שבהם חל השינוי הגדול ביותר בשיעור המועסקים שאינם סטודנטים בגילי 18–22 בין השנים 1995 ל-2011. בשנת 2011 הועסקו 22 אחוז מחברי הקבוצה כמוכרים, מלצרים או ברמנים, לעומת 12 אחוז ב-1995. לעומת זאת, חלה ירידה גדולה יחסית בבני קבוצת הגיל שאינם סטודנטים המועסקים כבנאים ועובדי בניין, חייטים ותופרים. ייתכן ששינויים אלו מקורם בהתפתחויות בשוק העבודה, כפי שמפורט אצל מדהלה-בריק (2015) ואצל קמחי ושרברמן (2014). ייתכן גם שגידול הפונים להשכלה אקדמית משפיע על סוג העבודות שבחרים גילאים אלו: כאמור שיעור הסטודנטים הגדול ביותר הוא בגילאי 26–23, ואפשר שצעירים המתכננים ללמוד פונים לפני תחילת הלימודים לעבודות זמניות.

ערבים מועסקים במשלחי יד מקצועיים בשיעור גבוה ביחס ליהודים בגילים אלו. בהנחה שהירידה בשיעור המועסקים במשלחי יד מקצועיים נובעת גם מהירידה בביקוש לעובדים במקצועות אלו, ניתן להסביר בכך את הירידה הגבוהה יחסית שחלה בשיעור התעסוקה של הצעירים הערבים. אם לסכם, בני 18–22 מועסקים בשיעורים נמוכים, שאף ירדו עם השנים, בשיעורי משרה מצומצמים ובמשלחי יד שעיקרם בתחום המכירות והשירותים.

¹² לפי סיווג הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מ-1994: משלחי יד מסדר 3 עד 9 – משלחי יד לעובדי פקידות, סוכנים ועובדי מכירות ושירותים, עובדים מקצועיים ועובדים בלתי מקצועיים.

לוח 1. שינויים במשלחי יד של גילאי 18–22, 1995 לעומת 2011
כשיעור מכלל המועסקים שאינם סטודנטים

שיעור מכלל המועסקים בקבוצת הגיל – 2011	שיעור מכלל המועסקים בקבוצת הגיל – 1995	משלח יד ¹³
גידול בשיעור העובדים		
12.6%	7.3%	מוכרים וזבנים
9.7%	4.8%	מלצרים וברמנים
ירידה בשיעור העובדים		
2.9%	6.6%	בנאים ועובדי בניין
0.4%	2.5%	חייטים ותופרים

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

סטודנטים¹⁴

שיעור המועסקים בקרב הסטודנטים היהודים, שכאמור מרוכזים בעיקר בגילי 30–23, עומד על כ-65 אחוז, ועולה עם שנות הלימוד.¹⁵ תרשים 8 מראה כי שיעור התעסוקה של סטודנטים בשנה הראשונה ללימודים עומד על כ-50 אחוז, והוא עולה עד ל-77 אחוז מהסטודנטים בשנתם החמישית (על פי רוב בשנה זו מדובר בסטודנטים לתואר שני).¹⁶

ככלל, שיעור התעסוקה בקרב סטודנטים יהודים לפי שנת לימוד אקדמית עלה עם השנים. יש לזכור כי חלה דחייה של שנה בגיל תחילת הלימודים, וייתכן כי העלייה מושפעת גם מעליית גיל הסטודנטים – שכן התעסוקה עולה עם הגיל – או מהתרחבות ענפי השירותים המאפשרים תעסוקה חלקית (קמחי ושרברמן, 2014). גם לגידול בשיעור הסטודנטים שלומדים במכללות אקדמיות הייתה כנראה השפעה על העלייה בשיעור התעסוקה; זוסמן, טור-סיני ורומנוב (2007) מצאו כי בתחילת שנות האלפיים שיעור הסטודנטים העובדים היה גבוה יותר בקרב תלמידי מכללות

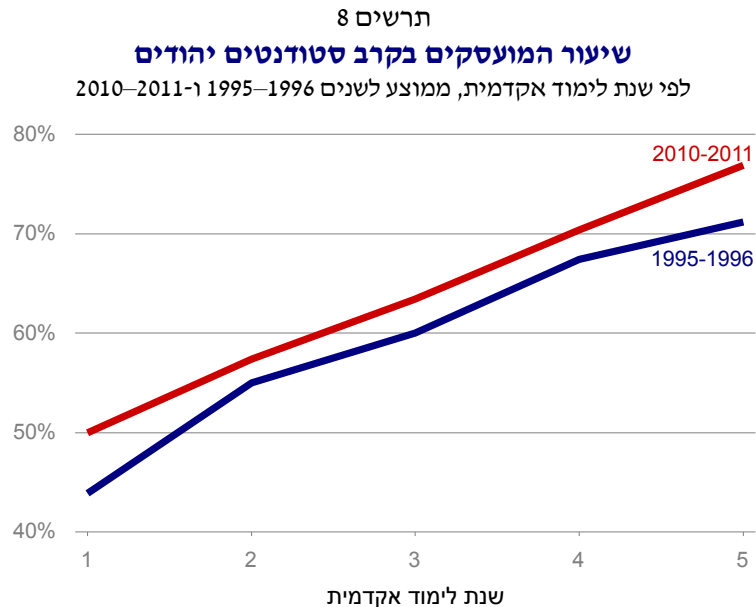
¹³ לפי סיווג הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מ-1995: מוכרים וזבנים – משלח יד 420 ו-421; מלצרים וברמנים – משלח יד 444; בנאים ועובדי בניין – משלח יד 69; חייטים ותופרים – משלח יד 75.

¹⁴ מכיוון שבקרב הסטודנטים הערבים שיעור המועסקים נמוך, סעיף זה יתמקד בתעסוקת סטודנטים יהודים.

¹⁵ שנת הלימוד באוניברסיטה הוגדרה לפי נתון מספר שנות הלימוד עבור לומדים באקדמיה, כמפורט בסעיף הנתונים.

¹⁶ איחוד השנים נעשה בגלל מיעוט התצפיות.

מאשר בקרב מסטודנטים באוניברסיטאות, וניתן להניח כי מגמה זו נמשכה גם בשנים הבאות. אפשרות נוספת היא שמצבם הכלכלי של הסטודנטים הורע, אם בגלל עליית מחירי הדיור והמזון ואם בגלל עלייה בשיעורי הלמידה בקרב צעירים המגיעים מרקע חברתי-כלכלי נמוך, והם נאלצים לעבוד בשיעורים גבוהים יותר.

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

בחינת משלחי היד של הסטודנטים (תרשים 9) שופכת אור נוסף על הסוגיה. סטודנטים עובדים ברובם כעובדי פקידות, מכירות ושירותים, ועם עליית הוותק הלימודי הם מתקדמים למשלחי יד הנחשבים יוקרתיים יותר. לאורך השנים חלה ירידה בשיעור הסטודנטים העוסקים בעבודות פקידות, ועלייה בשיעור העוסקים בעבודות מכירות ושירותים. מגמת הירידה בשיעור העוסקים בעבודות פקידות נרשמה בכל המשק, אך בקרב סטודנטים הירידה חדה יותר, במיוחד עבור תלמידי שנה א': שיעור הסטודנטים שעסקו במקצועות פקידות ומזכירות בשנתם הראשונה ללימודים ירד ב-10 נקודות אחוז, מ-31 אחוז בשנים 1995–1996 ל-21 אחוז בשנים 2010–2011. למעשה, התרחשה אקדמיזציה של מקצועות הפקידות: שיעור בעלי

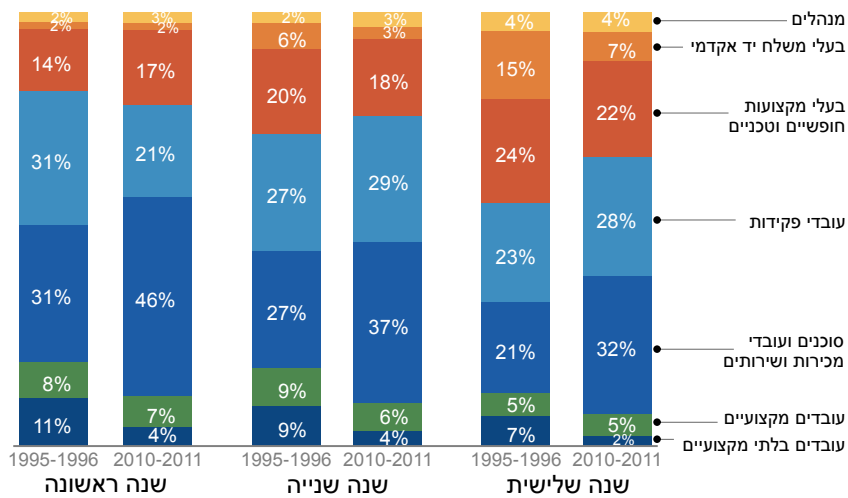
התואר האקדמי במקצועות הפקידות והמוכירות עלה מ-14 ל-26 אחוז בתקופה הנבדקת, והדבר דחק את הסטודנטים ממשלחי יד אלו. הירידה בשיעור המועסקים במקצועות פקידות ומוכירות תורגמה כמעט במלואה לעלייה בעוסקים בתחומי השירותים. גם כאן הגידול משמעותי במיוחד בשנה הראשונה ללימודים: 46 אחוז מהסטודנטים בשנה א' הועסקו בעבודות אלו ב-2010–2011, לעומת 31 אחוז בשנים 1995–1996. עיקר העלייה התרכזה בשירותי אוכל, מכירות ועובדי ביטחון, שבהם עסקו 36 אחוז מהסטודנטים בשנה הראשונה ללימודיהם בשנים 2010–2011 – לעומת 17 אחוז בשנים 1995–1996. למרות זאת, סטודנטים מועסקים במשלחי יד יוקרתיים יותר מאשר חסרי השכלה אקדמית בני גילם שאינם סטודנטים, וגם השכר לשעת עבודה שלהם גבוה יותר (תרשים נ'1 בנספחים).

עוד נתון העולה מהבדיקה הוא שסטודנטים כמעט אינם עובדים במשלחי יד אקדמיים, במיוחד לא בשנים הראשונות ללימודים. בקרב תלמידי השנה השלישית לתואר חלה ירידה של 50 אחוז בשיעור המועסקים במשלחי יד אקדמיים: מ-15 אחוז בתחילת התקופה הנבדקת ל-7 אחוזים בסופה.

תרשים 9

התפלגות משלחי היד בקרב סטודנטים יהודים

לפי שנת לימודים אקדמית, ממוצע לשנים 1995–1996 ו-2010–2011

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

אם כן, נראה שלפחות בשנים הראשונות ללימודיהם סטודנטים לא צוברים ניסיון תעסוקתי רלוונטי שיעזור להם בקריירה העתידית, אלא עובדים כדי להתפרנס, בשיעורים גבוהים יותר מבעבר. ייתכן כי סטודנטים בוחרים לעבוד במשלחי יד בתחום השירותים עקב האפשרות לשעות עבודה מצומצמות ונוחות במקצועות אלו, שמאפשרות שילוב לימודים עם עבודה – מעל ל-55 אחוז מהסטודנטים המועסקים עובדים במשרות חלקיות בשלוש השנים הראשונות ללימודים. שיעור זה יורד בשנים המתקדמות יותר ללימודים, אך הוא נותר גבוה: מעל 40 אחוז.

גילאי 31–34

בשכבת הגיל 31–34 מרבית הצעירים שפנו ללימודים אקדמיים סיימו את לימודיהם, והם נמצאים בתחילת דרכם המקצועית. כפי שהוצג בתרשים 5 לעיל, שיעור התעסוקה בקרב גילאים אלו עלה בשיעור הגבוה ביותר מבין קבוצות הגיל שנבדקו בין 1995 ל-2011. חלק מהגידול בשיעורי התעסוקה נובע מהעלייה בהשכלה לאורך השנים, שכן משכילים מועסקים בשיעור גבוה יותר.

שיעורי התעסוקה של גילאי 31–34 מתקרבים לנתונים בקרב גילאי 35–54, גם בחלוקה לפי השכלה (תרשים נ'2 בנספחים) וגם כשנבדק שיעור המועסקים במשרה מלאה (תרשים נ'3 בנספחים).¹⁷ כלומר, נראה שצעירים בתחילת דרכם התעסוקתית מצליחים להשתלב בשוק העבודה בשיעור דומה, ובהיקף משרה דומה, לבעלי ניסיון רב יותר.

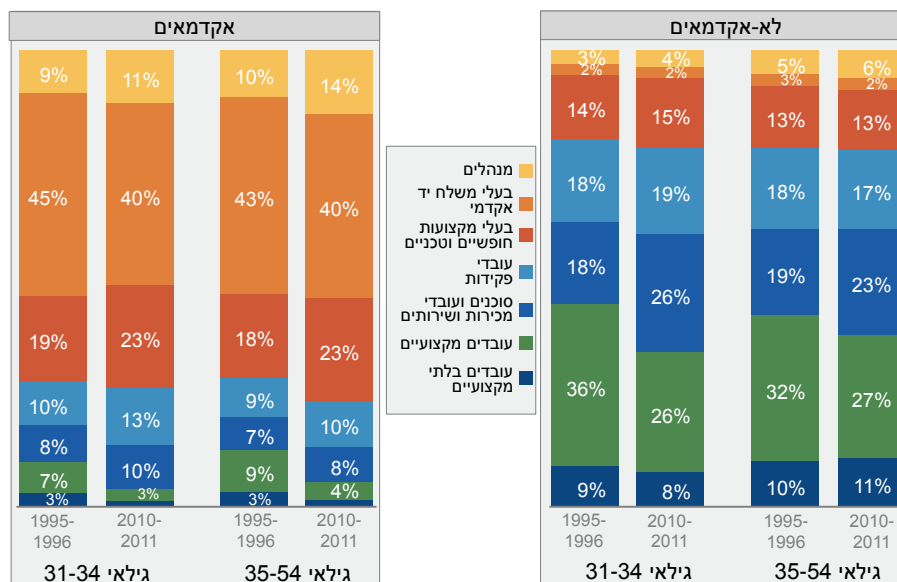
גם בחינת משלחי היד בקרב קבוצת האקדמאים לא מגלה הבדלים משמעותיים בין עובדים צעירים לבוגרים יותר. תרשים 10 מציג את התפלגות המועסקים לפי משלחי יד והשכלה. ניתן לראות כי משלחי היד שבהם מועסקים אקדמאים צעירים ומבוגרים יותר דומים, וגם השינויים שחלו עם השנים דומים – ירידה קטנה בשיעור המועסקים במשלחי יד אקדמיים, ועלייה בשיעור המועסקים במשלחי יד ניהוליים ובעלי מקצועות חופשיים וטכניים. בסך הכל שיעור המועסקים בשלושת משלחי היד האלה, הכוללים מקצועות במיומנות גבוהה הדורשים השכלה על-תיכונית, עלה מעט.¹⁸

¹⁷ למעשה שיעור המועסקים במשרה מלאה עלה ב-4 נקודות אחוז עבור אקדמאים צעירים לעומת ירידה בנקודת אחוז לאקדמאים מבוגרים, בעיקר הודות לעלייה של 9 נקודות אחוז בשיעור הנשים האקדמאיות המועסקות במשרה מלאה.

¹⁸ גם בבחינת השינויים שהתרחשו בקטגוריות מפורטות יותר של משלחי יד (ברמה של שתי ספרות) לא נמצא פער משמעותי בין השינויים שהתרחשו בקרב אקדמאים צעירים למגמות אצל אקדמאים בוגרים יותר.

תרשים 10 התפלגות משלחי היד לפי השכלה וקבוצת גיל

ממוצע לשנים 1995–1996 ו-2010–2011

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

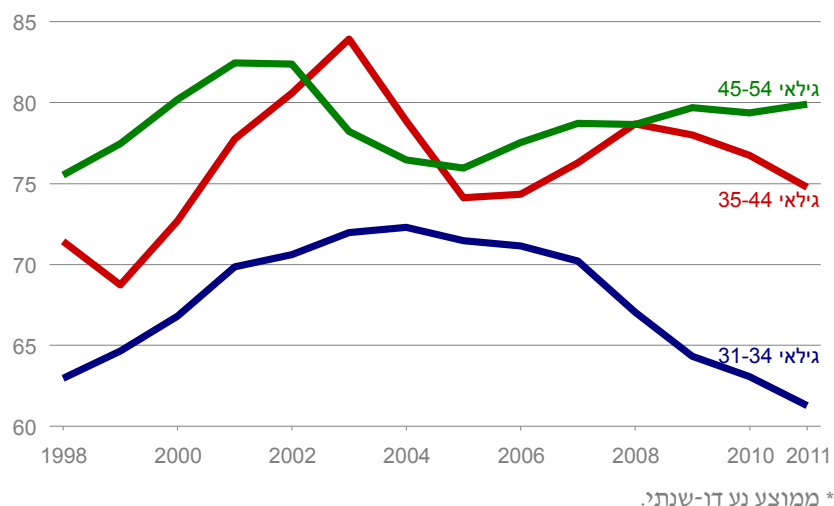
עם זאת, בחינת השכר בקרב אקדמאים צעירים לעומת מבוגרים יותר מגלה הבדל במגמות. תרשים 11 מציג את השכר הריאלי לשעה לעובדים אקדמאים לפי קבוצות גיל, בין השנים 1997¹⁹ ל-2011. בקרב גילאי 35–54 השכר תנודתי, ומאז שנת 2005 הוא השתנה אך במעט. לעומת זאת, בקרב גילאי 31–34 השכר היה במגמת עלייה בין השנים 1997 ל-2004, אולם מאז הוא נמצא במגמת ירידה וב-2011 הוא אף הגיע לרמה נמוכה יותר מרמתו בשנת 1997. ירידה זו התרחשה בעיקר בקרב יהודים, ועבור נשים יהודיות היא הייתה חדה יותר ואף החלה בשנת 2003. חלק מהירידה בשכר מוסברת בהתמעטות הניסיון של גילאי 31–34 לאורך השנים, בשל דחיית גיל התחלת הלימודים. גם הגידול בשיעור הסטודנטים

¹⁹ נתוני שכר חושבו מסקר הכנסות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה משנת 1997 והלאה, בכפוף למגבלות הנתונים.

שממשיכים לתארים מתקדמים גרם לירידה בניסיון של צעירים אקדמאים, אם כי ייתכן שהגידול בשיעור בעלי התואר השני דווקא העלה את שכרם. גורם נוסף לירידה בשכר הוא השינוי במוסדות הלימוד האקדמיים. כאמור, הגידול במספר האקדמאים לאורך השנים נבע ברובו מהתרבות בוגרי מכללות אקדמיות חדשות. זוסמן ואחרים (2009) מצאו כי שכרם של בוגרי אוניברסיטאות גבוה יותר משכרם של בוגרי מכללות, לכן הגידול בשיעור בוגרי מכללות מתוך כלל האקדמאים הצעירים הוריד גם הוא את השכר הממוצע. ייתכן גם שהגידול בשיעור האקדמאים העלה את היצע העובדים המשכילים ללא גידול מתאים בביקוש ובכך הוביל לירידה בשכרם – ובמיוחד בשכרם של אקדמאים צעירים, שנמצאים בתחילת דרכם המקצועית. הירידה בשכר של אקדמאים צעירים התרחשה במשלחי יד במיומנות גבוהה, ואילו במשלחי יד במיומנות נמוכה, שבהם מועסקים אחוז נמוך מהאקדמאים, השכר לא השתנה, או היה במגמת עלייה.

תרשים 11 שכר ריאלי לשעה לעובדים בעלי השכלה אקדמית

לפי קבוצת גיל, בשקלים של 2011, 1997–2011*

* ממוצע נע דו-שנתי.

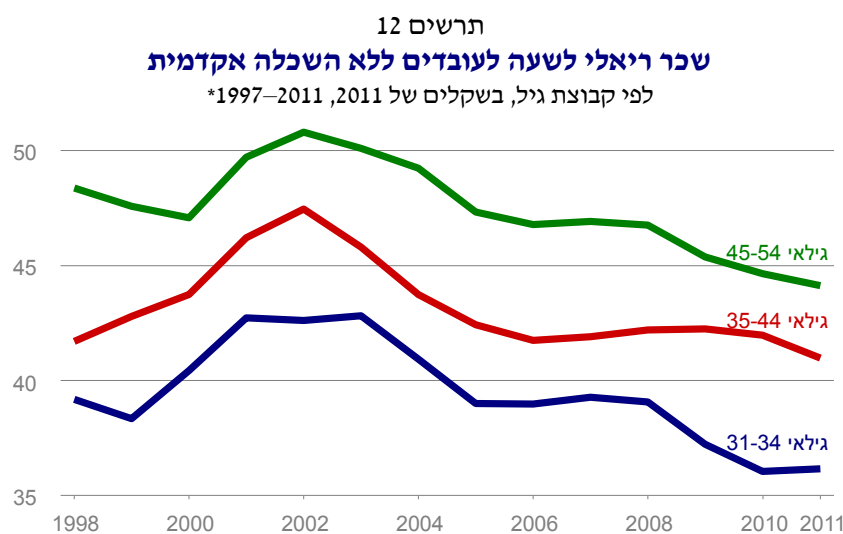
מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס

בקרב עובדים שאינם אקדמאים, בחינת משלחי היד מעלה כי חל גידול בשיעור המועסקים במשרות שירות. הגידול חל בקרב כל הגילאים, אך היה גבוה יותר בקרב

גילאי 34–31. בתחילת התקופה הנבדקת היה שיעור המועסקים במשרות שירות בגילים אלו נמוך במעט לעומת גילאי 54–35 (18 אחוז לעומת 19 אחוז, בהתאמה). לאורך השנים גדל שיעור הצעירים שאינם אקדמאים במשרות אלו ב-8 נקודות אחוז (לעומת גידול של 4 נקודות אחוז בקרב מבוגרים יותר) והגיע ל-26 אחוז בשנת 2011, לעומת 23 אחוז בקרב גילאי 54–35 (תרשים 10 לעיל). שלא כמו בקרב גילאי 22–18, נותני השירות בקבוצת הגיל 34–31 מועסקים במשרה מלאה בשיעור דומה לשאר משלחי היד. במקביל חלה ירידה של 10 נקודות אחוז בשיעור המועסקים כעובדים מקצועיים בקרב בני 34–31 ללא השכלה אקדמית, בדומה לשינוי שחל בקרב לא-אקדמאים בכל קבוצת הגיל 34–18.

בקרב עובדים חסרי השכלה אקדמית חלה ירידה בשכר משנת 2002 עבור כל קבוצות הגיל, ללא הבדל בין צעירים למבוגרים יותר (תרשים 12). ירידה זו התרחשה בכל המגזרים. חלק מהירידה בשכר התרחשה בגלל כניסת שכבות חלשות לשוק העבודה, עקב צמצום הקצבאות שהחל ב-2003. שכבות אלו, שברובן אינן בעלות השכלה המותאמת למקצועות היוקרתיים יותר בשוק העבודה, השתלבו במקצועות בשכר נמוך. במקביל הרובד העליון של השכבות התחתונות, שבעבר לא היה בעל השכלה אקדמית, רכש השכלה כזו עם הגידול בשיעור בעלי התואר הראשון – וכך ירד ממוצע שכרם של אלו שנותרו ברובד התחתון עוד יותר (מעבר זה השפיע גם על הירידה בשכר האקדמאים). כמו כן, כאמור חלה ירידה בשיעור המועסקים כעובדים מקצועיים ועלייה בשיעור המועסקים במשרות שירות, שהשכר הממוצע בהן נמוך יותר.

חשוב לציין כי הפער בשכר בין אקדמאים ללא אקדמאים היה במגמת עלייה לאורך השנים עבור כל קבוצות הגיל. כלומר, למרות הירידה שחלה בשכר של אקדמאים צעירים, רכישת השכלה גבוהה הפכה לכדאית יותר עם השנים בקרב כל קבוצות הגיל, מכיוון שהשכר של עובדים ללא תואר אקדמי ירד באופן חד יותר.

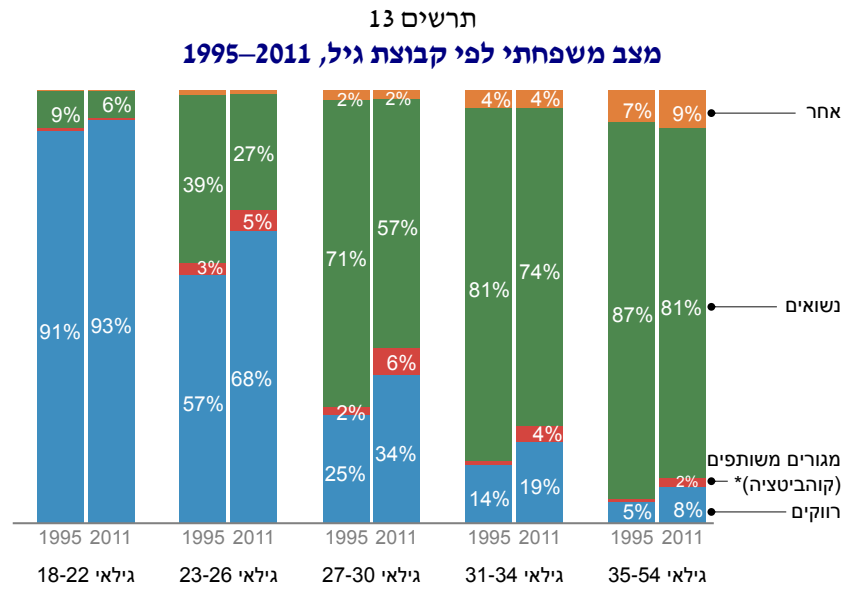
* ממוצע נע דו-שנתי.

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקרי הכנסות של הלמ"ס

3. דיור

סעיף זה בוחן את השינויים שחלו בהסדרי המגורים של צעירים בשנים 1995–2011. בישראל, כמו בשאר העולם המפותח, חלו במהלך השנים שינויים כלכליים-חברתיים ששינו גם את הביקוש למגורים. בשנים הנבדקות ירד שיעור הצעירים הנשואים או החיים במגורים משותפים (קוהביטציה) ב-11 נקודות אחוז בקרב גילאי 23–26, וב-9 נקודות אחוז בקרב גילאי 27–30 (תרשים 13).

לצד דחיית הנישואים חלה דחייה בשיעורים דומים בגיל הולדת הילדים. נוסף להשפעות של השינויים החברתיים, עליית מחירי הדיור המהירה שהחלה בשנת 2007 מקשה על צעירים לצאת מבית הוריהם למגורים עצמאיים, או מחזירה אותם לבית ההורים בתום הלימודים האקדמיים (דור הבומרנג).

* זוג שגר בקוהביטציה הוגדר כזוג הגר במשק בית עם 2 נפשות, משני המינים, שלפחות אחד מהם אינו נשוי, בדומה להגדרות הלמ"ס (2012).

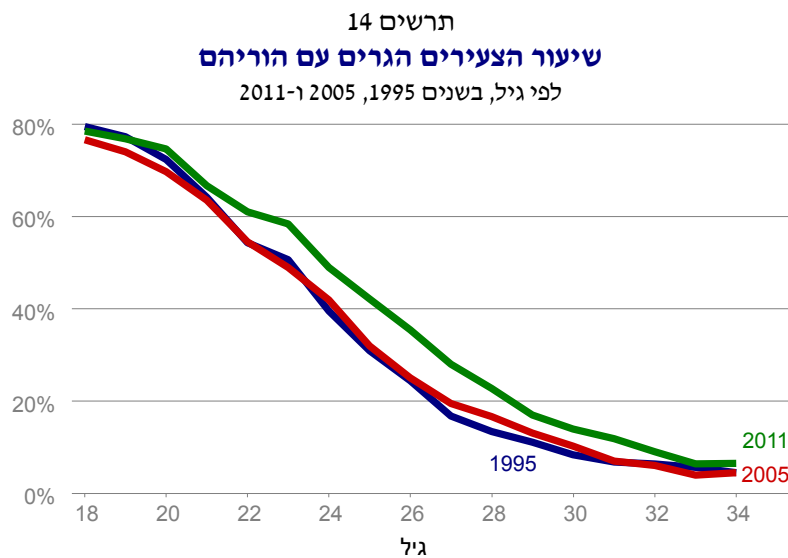
מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

מגורים עם ההורים

סוגיית המגורים עם ההורים מעסיקה צעירים ומבוגרים כאחד. מהלך הרוח בציבור ומהסיקור בתקשורת מתקבלת תחושה כי כיום צעירים רבים יותר מבעבר נשארים לגור עם הוריהם. כאמור, במגמה זו מואשמים תדיר שני גורמים: עליית מחירי הדיור יחסית לשכר והפינוק של דור ה-Y, שבעטיו הם נסמכים על הוריהם יתר על המידה (אלמוג ואלמוג, 2015). מהנתונים עולה כי מאז שנת 2005 – וביתר שאת משנת 2007, עם העלייה במחירי הדיור – אכן חלה עלייה בשיעור הצעירים הגרים עם הוריהם.

כפי שמראה תרשים 14, בשנת 2005 שיעור הצעירים הגרים עם ההורים היה כמעט זהה לשנת 1995, ואילו בשנת 2011 השיעור עלה, במיוחד עבור גילאי 22–28. בקצה הטווח של גילי הצעירים (סביבות 18 מלמטה וסביבות 34 מלמעלה) גדל שיעור הגרים עם ההורים במידה פחותה. ניכר אפוא כי חלה דחייה מסוימת בגיל

היציאה מהבית, אך לאחר גיל 32 שיעור הצעירים הגרים עם ההורים אינו שונה בהרבה מאשר ב-1995.

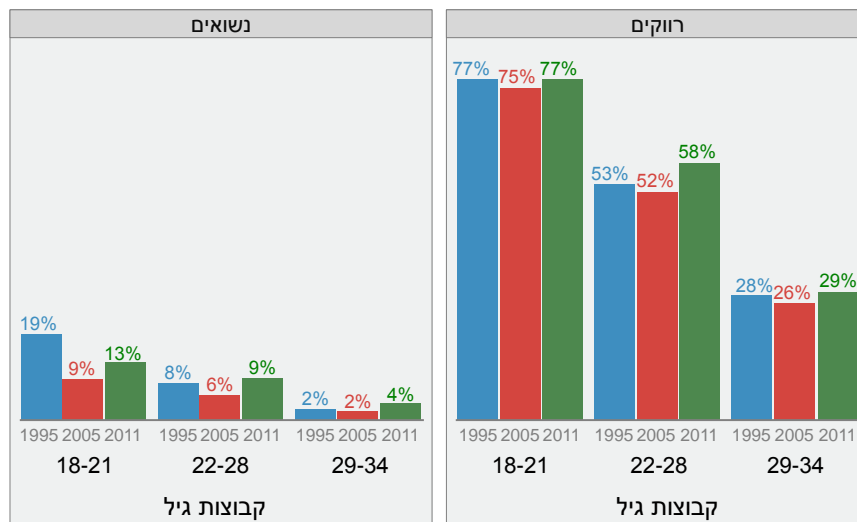
מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

ייתכן כי העלייה בשיעור המגורים בבית ההורים הושפעה גם מדחיית גיל הנישואים. כדי לבחון את השפעתו של גורם זה, תרשים 15 מציג את שיעור הצעירים הגרים עם ההורים לפי קבוצות גיל ומצב משפחתי. כצפוי, רווקים גרים עם הוריהם בשיעורים גבוהים יותר מנשואים. לפיכך, סביר שדחיית גיל הנישואים אכן העלתה את שיעור הצעירים הגרים עם הוריהם בקרב כלל קבוצת הגיל. עם זאת, העלייה משנת 2005 ניכרת גם בבדיקה הכוללת רווקים בלבד. כך למשל, שיעור גילאי 22–28 הגרים עם הוריהם גדל ב-8 נקודות אחוז בין 2005 ל-2011, ואילו שיעור הרווקים בגילים אלו גדל ב-6 נקודות אחוז: מ-52 אחוז בשנת 2005 ל-58 אחוז בשנת 2011. גם זוגות צעירים נשואים גרים עם הוריהם בשיעור גבוה יותר מבעבר, אם כי שיעור זה עודנו נמוך.

תרשים 15

שיעור הצעירים הגרים עם הוריהם

לפי קבוצת גיל ומצב משפחתי, בשנים 1995, 2005 ו-2011

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

בחלוקת אוכלוסיית הצעירים לפי מגדר ולאום נמצא כי המגמה בקרב יהודים דומה להתפתחות הכללית. ערבים גרים עם הוריהם בשיעורים נמוכים יותר (כנראה בשל גיל הנישואים הנמוך יותר בקרבם). בקבוצה זו חלה ירידה בשיעור הגרים עם ההורים עד שנת 2005, ובשנים שלאחר מכן עלה השיעור עד שהגיע לרמה דומה לזו של שנת 1995. נשים ככלל גרות פחות עם הוריהם, גם בגלל גיל הנישואים הנמוך יותר, אך המגמות עבור גברים ונשים זהות.

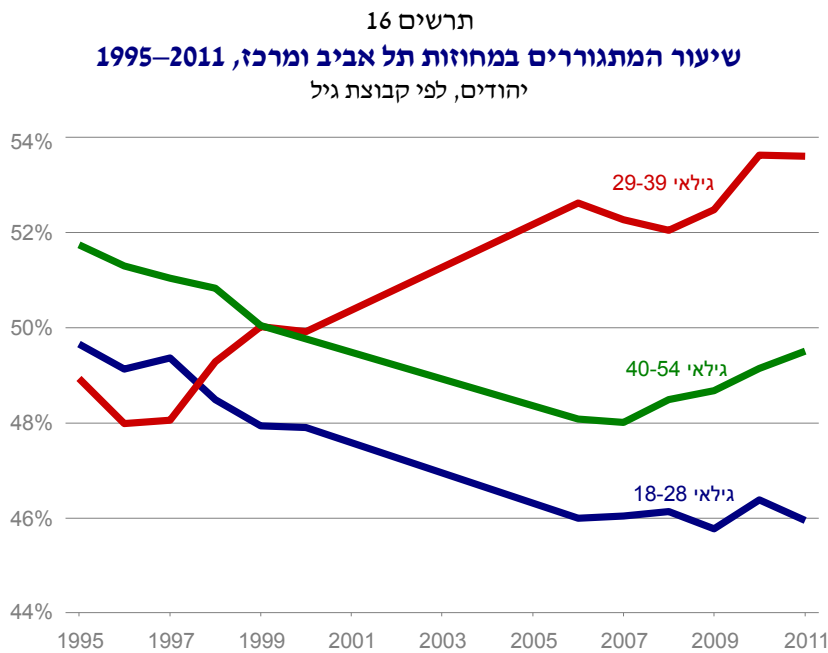
לא נמצאו הבדלים משמעותיים במגמות בשיעורי המגורים עם ההורים לפי מצב לימודים, למעט שיעור מעט גבוה יותר של מגורים עם ההורים בקרב סטודנטים וצעירים שאינם לומדים לעומת צעירים משכילים.

לסיכום, שיעור המגורים עם ההורים עלה, והעלייה מתואמת עם תקופת העלייה במחירי הדיור – אם כי ניכרת גם ההשפעה של גיל הנישואים המתאחר. מכיוון שלא נמצאה עלייה בשיעור הצעירים הגרים עם הוריהם לפני שנת 2005, ניתן להניח שדחיית היציאה מהבית לא נגרמה בשל שינויים חברתיים שעברו רווקים צעירים.

אזור מגורים

מאפיין נוסף של מגורי צעירים הוא גידול בשיעור הגרים במחוזות המרכז, לעומת ירידה בקרב גילאים מבוגרים יותר. בקרב ערבים כמעט לא חל שינוי בתחום, לכן סעיף זה יתניחס ליהודים בלבד. שיעור גבוה יחסית מבין הצעירים היהודים בגילי 29–39 עברו לגור במחוזות תל אביב ומרכז, ולעומת זאת חלה ירידה בשיעור הגרים במחוזות אלו בקרב גילאי 18–28²⁰ ו-40–54 (תרשים 16).

העלייה בשיעור הצעירים שגרים במרכז חלה כמעט בכל השנים. מעניין לציין כי הירידה בשיעור הבוגרים (גילאי 40–54) הגרים בערי המרכז נבלמה עם העלייה במחירי הדיור.

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

²⁰ בקבוצה זו צעירים רבים גרים עם ההורים, כך שאינם בוחרים את מחוז מגוריהם באופן עצמאי. גם בקרב בני קבוצת הגיל שאינם גרים עם הוריהם חלה ירידה בשיעור המגורים במרכז, אך היא קטנה יחסית.

המעבר של צעירים למרכז התרחש בעיקר בקרב אקדמאים, שיעורם לעלייה גרו באזור בשיעורים גבוהים יותר (תרשים נ'4 בנספחים). שיעורי התעסוקה של צעירים הגרים במרכז גבוהים יותר בכל קבוצות הגיל הצעירות, בדומה לשיעור בקרב גילאי 35 ומעלה, והמגמות (כפי שהוצגו בתרשים 5 לעיל) דומות – ירידה בתעסוקה עבור גילאי 26–18 ועלייה בקרב גילאי 27 ומעלה.

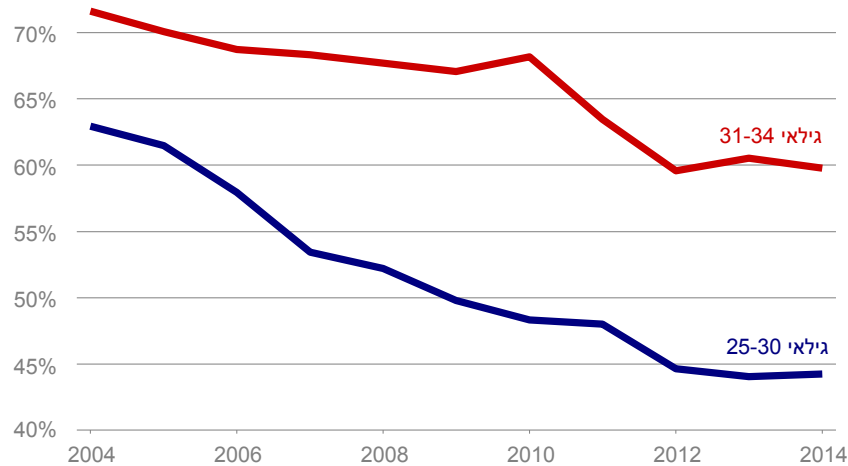
בעלות על דירה

במקביל לעלייה בשיעור הצעירים הגרים עם הוריהם, חלה ירידה בשיעור הבעלות על דירה. השיעור המדויק של בעלי דירה אינו קיים בנתוני סקר הוצאות, והנתון הנמדד – בעלות על דירת המגורים – נלקח כמדד לשיעור הבעלות על דירה בכלל. באופן לא מפתיע, שיעור הבעלות על דירה בגילי 24–18 נמוך מאוד. גרובר (2014) הראה ששיעור הבעלות על דירה בקרב גילאי 34–25 נמצא במגמת ירידה משנת 2003, כלומר עוד לפני תחילת העלייה במחירי הדיור. מבין כלל הקבוצה, מרבית הירידה חלה אצל גילאי 30–25. כאשר מתמקדים בזוגות נשואים בגיל זה (תרשים 17), ניתן לראות כי משנת 2003 (השנה הראשונה שעבורה קיימים נתונים) עד 2014 ירדו שיעורי בעלי הדירות ב-19 נקודות אחוז (מ-63 ל-44 אחוז).²¹ ירידה זו התרחשה לאורך כמעט כל השנים, ואף הייתה חדה יותר לפני תחילת עליית מחירי הדיור.

גם בקרב גילאי 34–31 שיעור בעלי הדירות נמצא במגמת ירידה, אך הירידה מתונה יותר. שיעור הזוגות הנשואים החיים בדירה בבעלותם בגילים אלו ירד ב-12 נקודות אחוז משנת 2003. בקבוצת גיל זו הירידה הגדולה ביותר התרחשה בין השנים 2010 ל-2012, ומעניין לראות שבין שנת 2012 ל-2014 היא נעצרה. כלומר נראה שלעליית מחירי הדיור הייתה השפעה זמנית על בעלות על דירה לזוגות נשואים בגילי 34–31.

²¹ ירידה זו גבוהה יותר מהירידה בשיעור בעלי הדירות בכלל קבוצת הגיל, מכיוון שבקרב משקי בית בראשות רווקים ירד שיעור הבעלות בכ-5 נקודות אחוז בלבד.

תרשים 17
בעלות על דירת המגורים בקרב זוגות צעירים נשואים, 2003–2014*
 לפי גיל ראש משק הבית

* ממוצע נע-דו-שנתי.

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקרי הוצאות של הלמ"ס

אם כן, הירידה בשיעור בעלי הדירות בקרב צעירים התרחשה בעיקר אצל זוגות נשואים, ובעיקר בקרב גילאי 25–30. נראה כי הסיבה לירידה אינה רק עליית מחירי הדירה, שכן כאמור היא החלה עוד לפני כן, אלא גם שינויים בהעדפות של זוגות צעירים, המעדיפים לדחות את מועד קניית הדירה. ייתכן שהגידול בשיעור הצעירים הגרים במרכז, שהתרחש במיוחד בשנים 2003–2007, השפיע גם הוא על דחיית קניית הדירה, בגלל מחירי הדירות הגבוהים יותר במרכז הארץ. נוסף על כך, העלייה בשיעור הלומדים לתואר אקדמי השפיעה גם היא על הירידה בשיעור הבעלות על דירה עבור צעירים עד גיל 30, שכן שיעור בעלי הדירות הנמוך ביותר הוא בקרב סטודנטים.

4. סיכום

פרק זה בוחן את מצבם של הצעירים בתחומי השכלה, תעסוקה ודיור ביחס לעבר. ניכר כי מאז שנות התשעים חלו שינויים הן בנורמות החברתיות והן בשוק העבודה, ואלו אכן הביאו לשינויים מסוימים באורח החיים של צעירים.

בתחום ההשכלה בולטת עלייה גדולה בשיעור המשכילים בקבוצת הגיל 18–34, בד בבד עם פתיחת מכללות רבות. עם התרחבות ההשכלה נדחה גיל התחלת הלימודים בשנה. ייתכן כי מקור המגמה הוא נורמות כמו טיולים ארוכים לחו"ל לאחר השירות הצבאי/לאומי ותקופת לימודים ארוכה לבחינות הפסיכומטריות. כמו ב-1995, מרבית הסטודנטים היהודים משתייכים לקבוצת הגיל 26–23, אולם שיעור גדל והולך מהם עדיין לומדים בגילאי 30–27.

דחיית הלימודים לוותה בהתאחרות גיל הכניסה לשוק העבודה. בגילים הצעירים (22–18) חלה הירידה הגדולה ביותר בתעסוקה (כ-3 נקודות אחוז). לצד זאת, חלה עלייה בשיעור המועסקים במשרות חלקיות בעבודות מלצרות ומכירות בקבוצה זו.

המגמות בשיעורי התעסוקה של סטודנטים במהלך התקופה הנבדקת היו מעורבות. בקרב סטודנטים ערבים השיעורים היו ונתרו נמוכים מאוד – אולי בהשפעת גילם הצעיר יחסית. לעומת זאת, כ-65 אחוז מהסטודנטים היהודים מועסקים, רובם במשרות חלקיות. שיעור התעסוקה הולך וגדל עם ההתקדמות בלימודים, והוא התרחב בין 1995 ל-2011. עיקר הסטודנטים מועסקים במשלחי יד של פקידות, מכירות ושירותים, ורק שיעור קטן מתוכם מועסק במשלחי יד שדרשים השכלה על-תיכונית, היינו: הם אינם צוברים ניסיון תעסוקתי במהלך לימודיהם.

בניגוד לטענות הנשמעות לעתים, צעירים בגילי 34–31 מצליחים להשתלב בשוק העבודה בשיעור ובהיקף משרה דומה לאוכלוסייה הבוגרת יותר. צעירים אקדמאים אף משתלבים במשלחי יד דומים למשלחי היד של אקדמאים מבוגרים יותר. עם זאת, משנת 2004 עד 2011 שכרם היה במגמת ירידה. ירידה זו מוסברת, בין היתר, בירידה בוותק של האקדמאים הצעירים בשוק העבודה עקב דחיית הלימודים והגידול בפונים ללימודים לתארים מתקדמים. כמו כן, ייתכן כי היא מצביעה על איכות הלימודים במוסדות הלימוד שנפתחו בעשורים האחרונים. צעירים שאינם אקדמאים בגילים אלו מועסקים בשיעור הולך וגדל במקצועות בתחום השירותים, שהשכר בהם נמוך ביחס לרוב משלחי היד האחרים. ואכן, שכרם של בני 34–31

שאינם אקדמאים נמצא במגמת ירידה מאז שנת 2002 – אם כי ירידה זו אינה ייחודית לצעירים, והתרחשה בכל הגילים.

גם בתחום הדיור נמצאו שינויי מגמות לאורך השנים. שיעור המגורים עם ההורים עלה מאז שנת 2005, במיוחד בקרב גילאי 28–22. עלייה זו ניכרת גם בבדיקה עבור רווקים בלבד – כלומר, אי אפשר להסביר את המגמה בדחיית גיל הנישואים לבדה, והגידול שחל מ-2005 מרמז שיעקרו חל בגלל עליית מחירי הדיור. שיעור הזוגות הנישואים בגילי 30–25 החיים בדירה בבעלותם ירד ב-19 נקודות אחוז משנת 2003 עד שנת 2014. עם זאת, הירידה בשיעור זוגות הנישואים בגילי 34–31 שגרו בדירה בבעלותם הייתה קטנה בכשליש ביחס לקבוצה הצעירה יותר (12 נקודות אחוז), וחלה בעיקר לאחר 2007.

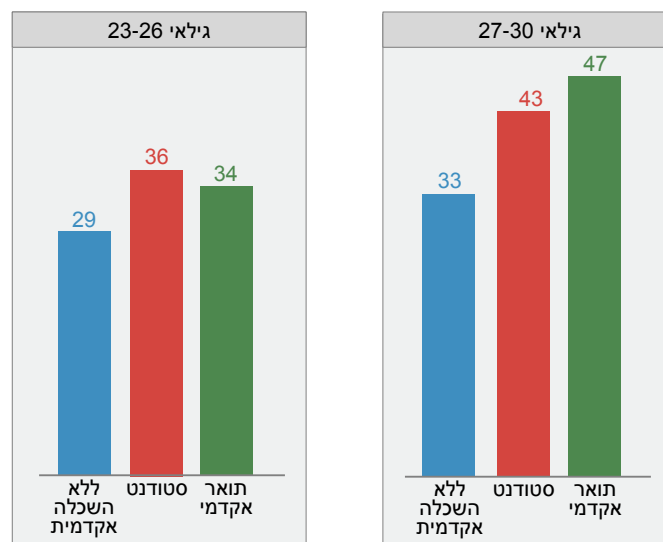
לסיכום, נמצאה התאחרות כללית בתחילת החיים הבוגרים, המשתקפת בדחיית גיל תחילת הלימודים האקדמיים והכניסה לשוק התעסוקה, כמו גם בדחיית גיל הנישואים והולדת הילדים, היציאה מבית ההורים וקניית הדירה. למרות ההתאחרות, עד תחילת שנות השלושים לחייהם מרבית הצעירים מסיימים את לימודיהם (אם למדו), מצליחים למצוא עבודה בשיעורים דומים לגילאי 54–35 ועוזבים את בית הוריהם.

לצד השינוי בנורמות החברתיות, יש כמה גורמים חיצוניים שעשויים להקשות על צעירים לעומת העבר. ייתכן שבגורמים אלו נכללים הירידה בשכר האקדמאים הצעירים, ועלייה בשיעורי המועסקים במשלחי יד בשכר נמוך יחסית עבור לא-אקדמאים. לצד זאת, עליית מחירי הדיור נתנה את אותותיה בירידה בשיעור הבעלות על דירה בקרב צעירים, המלווה בעלייה במגורים עם ההורים.

נספחים

בתרשים נ'1 נבדקו נתוני שכר לפי סטטוס לימודים על פי מפקד האוכלוסין, היות שרק בו קיימים נתוני שכר לגילאי 23-26.²² הנתונים של גילאי 27-30 נבדקו גם בסקר ההוצאות לשנת 2014, והתקבלו תוצאות דומות. השכר הנמוך יותר של בעלי תואר אקדמי לעומת סטודנטים בקבוצת בני 23-26 מוסבר בהרכב האקדמאים בגילים אלו, הכולל יותר נשים וערבים ששכרם נמוך יחסית.

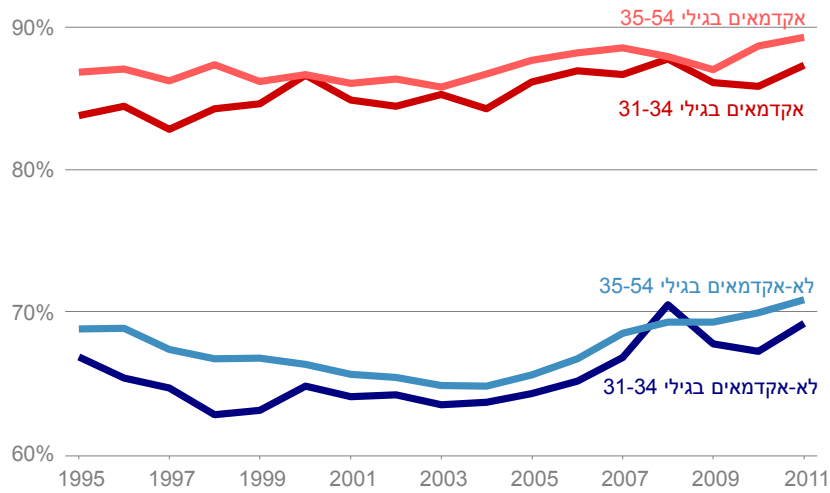
תרשים נ'1
שכר לשעה לפי סטטוס לימודים, 2008
יהודים, לפי קבוצת גיל

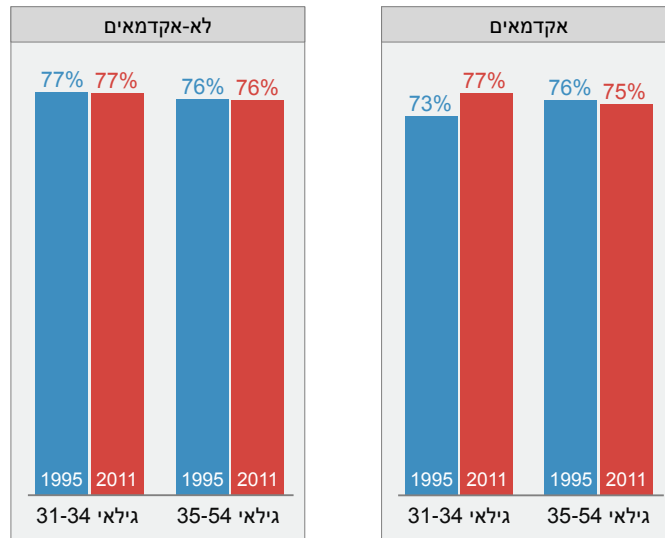
מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: מפקד אוכלוסין של הלמ"ס

²² כמו כן, המפקד מאפשר זיהוי אקדמאים בכל הגילים.

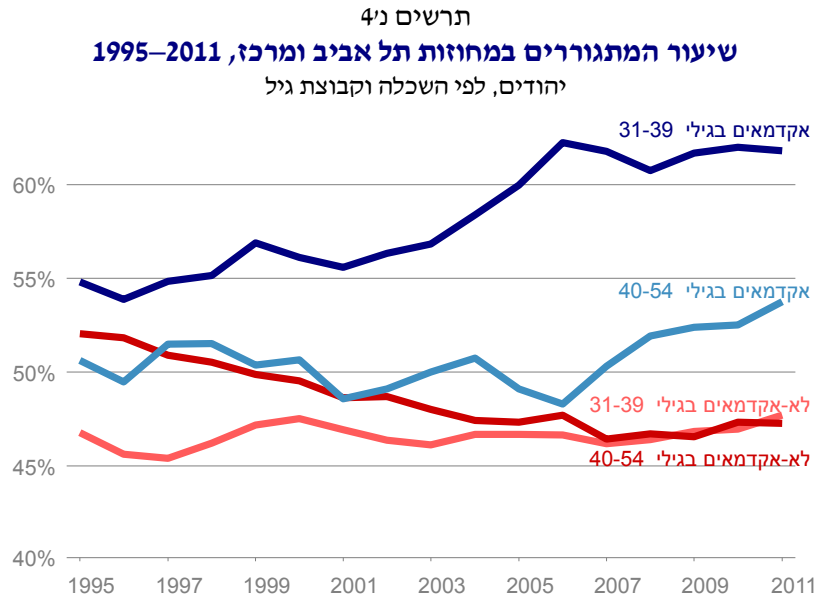
תרשים נ"2
שיעור התעסוקה לפי רמת השכלה
 כאחוז מקבוצת הגיל, 1995–2011

תרשים נ"3
שיעור מועסקים במשרה מלאה לפי רמת השכלה
 גילאי 31–34 לעומת 35–54, 1995 ו-2011

מקור (לשני התרשימים): הדס פוקס, מרכז טאוב
 נתונים (לשני התרשימים): סקרי כוח אדם של הלמ"ס

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקרי כוח אדם של הלמ"ס

מקורות

- אלמוג, עוז ותמר אלמוג (2015), **דור ה-Y בישראל**, אנשים ישראל, מוסד שמואל נאמן.
- אקשטיין, צבי ומומי דהן (2011), **הגיל הנעלם במגזר הערבי**, סיקור מושב מפורסם קיסריה ה-19, המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- גרובר, נעם (2014), "שוק הדיור בישראל", בתוך דן בן-דוד (עורך), **דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2014**, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 79-144.
- וורגן, יובל (2008), **מכינות קדם-צבאיות – מסמך עדכון**, מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
- זוסמן, נעם, אביעד טור-סיני ודמיטרי רומנוב (2007), **תעסוקת סטודנטים לתואר ראשון והשלכותיה על מהלך לימודיהם**, סדרת ניירות עבודה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- זוסמן, נעם, אורלי פורמן, טום קפלן ודמיטרי רומנוב (2009), **הבדלים באיכות ההשכלה בין אוניברסיטאות למכללות: בחינה באמצעות התמורה בשוק העבודה**, סדרת ניירות עבודה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2012), **משקי בית ומשפחות: תכונות דמוגרפיות 2009-2010 על פי סקרי כוח אדם**.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2008), **מפקד האוכלוסין לשנת 2008**.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2013), **שנתון סטטיסטי לישראל 2013**.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **סקרי הוצאות**, שנים שונות.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **סקרי הכנסות**, שנים שונות.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **סקרי כוח אדם**, שנים שונות.
- מדהלה-בריק, שביט (2015), "מקצועות בסיכון: מגמות המחשוב בשוק העבודה בישראל", בתוך אבי וייס ודב צירניחובסקי (עורכים), **דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2014**, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 45-80.

- נירל, נירה ואחרים (2010), **אחיות מוסמכות בישראל: כוח העבודה – דפוסים ומגמות**, מרכז סמוקלר לחקר מדיניות הבריאות, מכון ברוקדייל.
- פרנקל, בילי ואטילה שומפלבי (2015), "צעירה בשוק העבודה: מרוויחה כמו בגיל 16", *Ynet*, 27 ביולי 2015.
- קמחי איל וקיריל שרברמן (2014), "מגמות באי שוויון בשכר העבודה בישראל", בתוך דן בן-דוד (עורך), **דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2014**, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 195–228.
- שביב, מרב, מיכל אופיר וילנה קרול, (2015), **מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 2015**, אגף תכנון ומדיניות המועצה להשכלה גבוהה הוועדה לתכנון ולתקצוב.
- Sandor, Eszter and Ludwinek Anna (2014), *Social Situation of Young People in Europe, Foundation Findings*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound).
- Taylor, Paul and Scott Keeter (2010), *Millennials: a Portrait of Generation Next: Confident, Connected, Open to Change*, Pew Research Center.